

Źródło informacji - Stan Zdrowia Ludności Polski w 2009 r. (GUS 2011)

Nie istnieje jedna, powszechnie uznana definicja niepełnosprawności. Definicja stosowana przez WHO przyjmuje, że do osób niepełnosprawnych zaliczają się osoby, z długotrwałą obniżoną sprawnością fizyczną, umysłową, intelektualną lub sensoryczną, która w interakcji z różnymi barierami może ograniczać ich pełne i efektywne uczestnictwo w życiu społecznym na równych zasadach z innymi obywatelami.

W Polsce stosowane są co najmniej dwie definicje dotyczące osób niepełnosprawnych. Pierwsza to definicja wynikająca z przepisów prawa i dotycząca prawnej podstawy kwalifikacji do grupy osób niepełnosprawnych. Natomiast druga, dużo szersza stosowana jest w statystyce GUS. Definicja statystyczna ujmuje bowiem nie tylko osoby niepełnosprawne prawnie, ale również osoby, które co prawda orzeczenia o niepełnosprawności nie posiadają, lecz deklarują, że mają ograniczenia w wykonywaniu wybranych czynności (tzw. niepełnosprawność biologiczna).

Używane przez statystykę narzędzia badawcze (dwa niezależne pytania dotyczące niepełnosprawności prawnej i biologicznej) pozwalają na prezentację danych o zbiorowości osób niepełnosprawnych w rozbiciu na trzy podstawowe grupy, tj. osoby niepełnosprawne prawnie i biologicznie, niepełnosprawne tylko prawnie oraz niepełnosprawne tylko biologicznie. W tym miejscu należy podkreślić, że w Polsce niepełnosprawność prawna była i jest orzekana przez różne instytucje i dla różnych celów. W ramach obowiązujących uregulowań prawnych obecnie obowiązują dwa rodzaje orzecznictwa (regulowane odrębnymi ustawami), prowadzone przez różne instytucje, tj. dla celów rentowych – orzecznictwo rentowe prowadzone przez ZUS oraz dla celów pozarentowych – orzecznictwo prowadzone przez zespoły do spraw orzekania o niepełnosprawności. Na mocy prawa, posiadanie aktualnego orzeczenia wydanego przez ww. organy kwalifikuje daną osobę do grupy niepełnosprawnych prawnie i daje podstawę do ubiegania się i korzystania ze specjalnej pomocy, ułatwień czy przywilejów, jakie przysługują tej

zbiorowości (np. renta z tytułu niezdolności do pracy, zasiłek pielęgnacyjny, turnusy rehabilitacyjne, zniżka na przejazdy).

Niepełnosprawność biologiczna natomiast informuje jedynie o subiektywnej deklaracji osoby, że ma ograniczoną zdolność wykonywania wyspecyfikowanych czynności. Specyfikacja czynności stanowiąca kryterium wyodrębnienia populacji osób niepełnosprawnych biologicznie uległa istotnym zmianom z powodu zastąpienia krajowego narzędzia badawczego przez rekomendowany standard europejski.

Niepełnosprawność biologiczna według kryterium unijnego

Według metodologii Eurostatu w Polsce pod koniec 2009 r. żyło 8,1 mln osób niepełnosprawnych, czyli osób, które z powodu problemów zdrowotnych miały ograniczoną zdolność wykonywania czynności, jakie ludzie zwykle wykonują (uwzględniono poważne i mniej poważne ograniczenia). Nie był natomiast brany pod uwagę aspekt posiadania prawnego orzeczenia o niepełnosprawności. Dane wskazują, że według definicji unijnej częściej niż co piąty Polak został zaliczony do grupy osób niepełnosprawnych.

2/3 wspomianej populacji stanowią osoby, które mają niezbyt poważne ograniczenie w wykonywaniu czynności, a pozostała 1/3 ma ograniczenia poważne. Częstość występowania niepełnosprawności biologicznej rośnie wraz z wiekiem, gwałtownie po ukończeniu 50 roku życia. Według kryteriów unijnych wśród pięćdziesięciolatków co trzecia osoba została

zaliczona do grupy osób niepełnosprawnych, a wśród siedemdziesięciolatków prawie 2/3 zbiorowości. Biologiczny aspekt niepełnosprawności widać wyraźnie jeżeli uwzględni się również inne cechy, także i te świadczące o braku zdrowia. Kobiety znacznie częściej niż mężczyźni zaliczane są do populacji osób niepełnosprawnych – prawie co czwarta kobieta i tylko co piąty mężczyzna. Jedynie co szósta osoba oceniła swój stan zdrowia jako dobry lub bardzo dobry, większość jako taki sobie lub bardzo zły czy zły, a u ponad 90% osób tak wyodrębnionych występują długotrwałe problemy zdrowotne.

Oceniając poziom niepełnosprawności biologicznej w Polsce w końcu 2009 r. wyłącznie do populacji osób dorosłych (w wieku 15 lat i więcej) można stwierdzić, że mimo że wyniósł prawie 25%, to i tak kształtuje się na nieco niższym poziomie niż średnia unijna (prawie 26%). W wielu krajach Europy

środkowej i wschodniej udział osób niepełnosprawnych biologicznie jest dużo wyższy niż w Polsce, np. w Estonii i na Węgrzech blisko 29%, na Łotwie – 31%, a na Słowacji blisko 33%.

Niepełnosprawność prawna

Jak wcześniej wspomniano system orzekania o niepełnosprawności osób w Polsce jest zawiły i mało czytelny. Obowiązujące przepisy prawne, w zależności od tego, kiedy się ukazały, używają różnego nazewnictwa w stosunku do tych samych osób niepełnosprawnych. Niepełnosprawność była i jest orzekana przez różne instytucje i dla różnych celów. Ponadto wydane orzeczenia o niepełnosprawności nie są względem siebie równorzędne. Czasem elementy zawarte w posiadanym orzeczeniu nie są wystarczające dla uzyskania ulg i świadczeń, o które osoba niepełnosprawna chce wystąpić i musi ona poddać się badaniom wymagany przez inny organ orzekający. Ten dualizm orzecznictwa powoduje brak podstaw do rzetelnej i wiarygodnej informacji o tym, ile osób w Polsce faktycznie posiada orzeczenie o niepełnosprawności prawnej.

Statystyka publiczna próbuje zaspokoić te potrzeby informacyjne. Skala i struktura niepełnosprawności są przedmiotem badań GUS od 1978 r. Problem niepełnosprawności był podejmowany zarówno w ramach kolejnych powszechnych spisów ludności, jak też innych badań o charakterze ankietowym. Ostatnie pełne badanie liczby i struktury osób niepełnosprawnych (w tym także prawnie) przeprowadzono w ramach Narodowego Spisu Powszechnego w 2002 r. W okresach międzyspisowych pewne aspekty niepełnosprawności obserwowane były w badaniach zdrowia (HIS 1996, 2004), warunków życia ludności (EUSILC) oraz badaniach aktywności ekonomicznej ludności (BAEL).

Analizując wyłącznie subpopulację osób niepełnosprawnych prawnie można stwierdzić, że zaostrzenie przepisów dotyczących przyznawania rent inwalidzkich i podobnych świadczeń odniosło widoczny skutek. Według szacunków pod koniec 2009 r. prawne orzeczenie o niepełnosprawności lub równoważne posiadało prawie 4,2 mln Polaków, w tym blisko 184 tys. dzieci do lat 16 z aktualnym orzeczeniem o niepełnosprawności, tj. o około 600 tys. osób więcej w porównaniu z szacunkami z badania BAEL. Trzeba jednak

mieć na uwadze różnicę celów tych badań, a ponieważ w obu przypadkach odpowiedzi na pytanie o niepełnosprawność prawną były subiektywne, oparte na deklaracjach respondentów, wyniki nie są w pełni porównywalne. Dotyczy to szczególnie skali zjawiska, w mniejszym stopniu struktur rozważanej zbiorowości.

Porównanie danych z dwóch kolejnych badań ankietowych o tej samej tematyce (badania dotyczące zdrowia) wskazuje, że w przeciągu ostatnich 5 lat populacja osób niepełnosprawnych prawnie zmniejszyła się o ponad 660 tys. W końcu 2009 r. orzeczenie o niepełnosprawności posiadał co 9 Polak, niezależnie od płci.

Niepełnosprawność prawna i biologiczna według kryteriów GUS

Przy ścisłym zastosowaniu definicji osoby niepełnosprawnej przyjętej w statystyce ta zbiorowość w Polsce jest znacznie większa, albowiem, jak wcześniej wspomniano, definicja ta obejmuje zarówno wszystkie osoby niepełnosprawne prawnie, jak i osoby, które co prawda orzeczenia o niepełnosprawności nie posiadają, lecz deklarują, że mają ograniczenia w wykonywaniu zwykłych czynności (tzw. niepełnosprawność biologiczna). W zależności od przyjętego kryterium niepełnosprawności biologicznej (a ściślej – poziomu ograniczeń) populacja osób niepełnosprawnych w Polsce wg kryterium GUS może liczyć od 5,3 mln osób do 9 mln osób. W przypadku dolnej granicy szacunku ujęto wszystkie osoby niepełnosprawne prawnie, jak również osoby, które miały poważne ograniczenia w wykonywaniu czynności, a w przypadku górnej także osoby, które deklarowały jakiekolwiek ograniczenia, nawet gdy były niezbyt poważne. Pierwsza szacowana wielkość (5,3 mln osób) prawie dokładnie odpowiada kryteriom, jakie dotąd stosowano przy ustalaniu populacji osób niepełnosprawnych w Polsce (w badaniach ankietowych czy NSP), zaś druga (9 mln) uwzględnia również pełne kryteria niepełnosprawności biologicznej obowiązujące dla statystyki europejskiej. Tym niemniej, aby dokonać analizy zmian, jakie nastąpiły w czasie ostatnich 5 lat wśród zbiorowości osób niepełnosprawnych musimy przyjąć tylko jedno wybrane kryterium. Jak wcześniej wspomniano, sposób badania niepełnosprawności biologicznej w EHIS nie tylko został zmieniony, ale i też znacznie rozszerzony. Oprócz zmiany treści pytania rozszerzono kafelety odpowiedzi. Z tego też względu nie można w pełni zastosować kryterium

unijnego, ponieważ osoby, które w badaniu EHIS odpowiedziały, że mają ograniczoną zdolność wykonywania czynności, ale niezbyt poważnie, przy zastosowaniu kafeterii polskiej (np. w NSP czy badaniu HIS 2004 r.) odpowiedziałyby, że nie mają ograniczeń.